

КРИЗИТЕ И ПРАВОТО НА ГЛАС

Ива Копралева

УНСС, бакалавър, сп. „Международни отношения“

Резюме

Разработката разглежда три кризи, протичащи паралелно в България. Първата криза е икономическа и характерен за нея е недостигът на пари. Втората е социална, тя е опосредствана от тоталната липса на доверие в българското общество. Третата криза е политическа и се свързва с неразбирането на демокрацията и нейните предимства от страна на българските граждани. За преодоляване на тези кризи е необходим натиск както отдолу-нагоре, чрез активно и добре развито гражданско общество и използването на изборите като инструмент за влияние върху процеса на взимане на решения в държавата, така и отгоре-надолу, при прилагане на тези решения от страна на политическия елит.

CRISES AND THE RIGHT TO VOTE

Summary

This paper is dedicated to three crises which exist simultaneously in Bulgaria. The first crisis is economic and its primary characteristic is the insufficiency of money. The second one is social and it is predicated on the total lack of trust in the Bulgarian society. The third crisis is political and it is associated with the misperception of democracy and its advantages by the Bulgarian citizens. To overcome these crises pressure is needed from the bottom up, through active and well developed civil society and the use of elections as an instrument for influencing the decision-making process in the State, as well as pressure from the top down when it comes to the implementation of these decisions.

Криза!

Общоприетото определение за понятието е следното: разстройство, рязък прелом, тежко, изострено, опасно положение в хода на нещо. Остър недостатък на нещо.¹

Има консенсус относно значението на този конкретен термин. Въпреки това то значително се стеснява, ако проследим употребата му в българското обществено пространство. Независимо дали става въпрос за печатни или телевизионни издания някак по подразбиране се приема, че когато се заговори за „криза“, винаги става въпрос за световната икономическа криза.

Всъщност причината да бъде толкова обсъждана, анализирана и дискутирана ИКОНОМИЧЕСКАТА криза е фактът, че тя е лесно доловима и на моменти – болез-

нено очевидна. Надеждите, че страната ни ще остане незасегната, се оказаха напразни. Рецесията в България започва в началото на 2009 г. и последиците от нея се усещат до днес. Все пак, по данни на НСИ², през второто тримесечие на 2010 г. се отчита ръст, макар и минимален, на БВП. Този факт би трябвало да доведе до положителни настроения в страната и до поне малко оптимизъм.

Иронично, приблизително по същото време, световното издание „The Economist“ изследва връзката между щастието на хората и БВП на глава от населението в различните страни. Публикуваната впоследствие статия е озаглавена „Богатите, бедните и България“³. При обработка на статистическите данни се оказва, че спрямо доходите, които получават, българите са най-нешащните в целия свят. Натъкваме се на интересно противоречие, при което от една страна гражданите са крайно недоволни, а от друга – икономическото състояние на страната се подобрява.

Логично е на базата на тези резултати да си зададем въпроса – откъде произлиза недоволството в България? Дали наистина икономическата ситуация е толкова тежка или просто се създава такова възприятие?

Има ли основания за оптимизъм или така наречените крайни песимисти са всъщност реалисти? За съжаление е трудно да се даде еднозначен отговор на тези въпроси. От една страна БВП расте, дори и до настоящия момент.⁴ От друга, по данни на ESS⁵ 80% от българите са недовлетворени от икономическата ситуация в страната. За сравнение, в Словения този процент е 38%, а в Дания – 14%. Трудно е да си представим, че толкова много българи биха отговорили по този начин само на базата на възприятията си, без да отчитат обективната ситуация. По данни от същия източник за 2009 г., 24,2% от домакинствата живеят под линията на бедност, а 32,4% твърдят, че изпитват сериозни финансови затруднения с доходите, които получават. Всъщност само 1,6% от запитаните отговарят, че живеят комфортно с парите, които печелят. Тази статистика до голяма степен съвпада с изследването на „The Economist“ относно нагласите на българите. Създава се впечатлението, че ситуацията постепенно се подобрява, но позитивните резултати се изгубват сред разочарованието, породено от неоправданите очаквания за темповете на това подобрение.

Разглеждайки икономическата криза в контекста на гореспоменатата дефиниция за криза откриваме, че острият недостатък в случая има едно много просто измерение. Това е **липсата на пари**. Недостигът на средства се усеща навсякъде – в държавата, частния сектор, домакинствата. Търсенето на по-добър живот кара много българи да напуснат страната, а тези, които остават, да се чувстват онеправдани. Ниските доходи, безработицата и финансовата нестабилност говорят за наличието на икономическа криза.

Следвайки обаче същото това определение – остър недостатък на нещо – бихме могли да дефинираме още два вида кризи – различни от вече споменатата, но протичащи паралелно с нея.

Първата от тях е кризата в ОБЩЕСТВЕНИЯ живот в страната ни, подробно разгледана от проф. д-р Георги Димитров.⁶ Той развива тезата чрез поредица въпроси, задавани на българските граждани с цел да определят вида и силата несъществуващите обществени връзки, ценностната система, наличието или липсата на доверие между хората, отношението към институциите, желанието за активно участие в гражданския живот. Оказва се, че с изключение на семейството, българите рядко се интересуват от или са съпричастни към съдбата на останалите хора. Оказва се съ-

що така, че преобладаващата част от населението счита този факт за нещо съвсем нормално. Всъщност почти 50% от запитаните са съгласни, че хората трябва да си гледат своите работи и да не се интересуват твърде много от поведението на другите.

Като следващ сериозен проблем, според изследването на проф. Димитров, се очертава недоверието, което сънародниците ни изпитват към останалите членове на обществото. Само 2,6% са категорични, че хората най-често се стараят да са в помощ на другите. На същия въпрос процентът отговорили, че хората преди всичко се грижат за себе си, е 26,8⁷. Тези резултати се потвърждават и в изследването „Благополучие и доверие – България в Европа?“. След статистически анализ на данните се оказва, че 42,2% от хората смятат, че не трябва да подхождат с резерви към другите и да не им се доверяват много; 43,8% пък са на мнение, че повечето хора се интересуват основно от себе си.

МОРАЛНОТО БЕЗРАЗЛИЧИЕ е не по-малко притеснително, тъй като българските граждани сякаш не осъзнават необходимостта от морални императиви и тяхното спазване. Това се отразява на готовността за спазване на правилата и законите в държавата. Дори без да се допитваме до социологически изследвания бихме могли да твърдим, че хората масово не декларираат реалните си доходи пред отговорните институции и това не се счита за неприемливо поведение; че употребата на алкохол, цигари и наркотици от лица под 18 години е ежедневие; че правилата за движение по пътищата се спазват само тогава, когато отговарят на собствените ни представи и разбирания за това как трябва да се шофира. И въпреки всичко това 54,9% от сънародниците ни считат, че първостепенна задача на държавата през следващите 10 години трябва да бъде поддържането на реда.

Този парадокс води до нещо, твърде много приличащо на омагьосан кръг. От една страна, гражданите на страната ни демонстрират открито нежелание да спазват правилата. От друга, негативното отношение към установените норми рефлектира върху имиджа на държавата и държавните институции, защото те изглеждат неспособни да поддържат реда и законността в очите на собствените си граждани. Същевременно неефективността на същите тези институции, неминуемо предизвикана от гореспоменатите процеси, подклажда нова вълна на неспазване на установения ред.

И така стигаме до въпроса – в какво се изразява острият недостатък, що се отнася до българския обществен живот? Най-простият отговор, който идва на ум, е **доверие**. Независимо дали става въпрос за доверие към непознат, доверие към държавна институция или доверие в преценката на всеки един за правилно и неправилно, то очевидно това е изключително оскъден, но и същевременно много необходим елемент при изграждането на всяка обществена структура. Липсата му обуславя наличието на криза.

Проф. Димитров засяга още един важен въпрос в публикацията си, а именно, доколко българите се интересуват от политика, какво е отношението им към управляващите, но също така и доколко биха участвали активно в политическите процеси. Той се натъква на едно очевидно противоречие. От една страна, около 50% от запитаните отговарят, че се интересуват от политика, а близо 62% заявяват, че ако утре се провеждат избори, то те биха гласували. От друга, повече от половината от анкетирания никога не биха участвали в законна демонстрация или дори петиция. Изводът от тези данни е, че интересът към политиката се разбира като зрителски, като

интерес, проявяван от страничния наблюдател. Оказва се, че българите се считат много повече обект, отколкото за субект на родната политика.

Всъщност тук отново бихме могли да се върнем към проблема за незачитането на правилата и нормите, които държавата се опитва да наложи. Ако приемем за вярно твърдението, че българските граждани не се чувстват част от процеса на взимане на решения и съответно не възприемат хората, които осъществяват този процес като свои представители, тогава реакцията на нежелание да се съобразяват с техните решения е напълно разбираема и обяснима.

От друга страна, следвайки логиката на тези разсъждения, би трябвало да си зададем въпроса – доколко хората имат реално желание да бъдат част от политическите процеси? Оказва се, че 18,1% считат за много добра, а 31,7% – за добра, форма на управление, при която има силен водач, който не се занимава с парламентарни избори. Около 10% дори се обявяват в подкрепа на военна диктатура. За сравнение – 21,2% определят демократичното управление като много добро, а 43% като добро. Оказва се, че хората, които подкрепят различни форми на авторитаризъм са приблизително толкова, колкото и хората, които осъзнават ползите от демократичното управление.

Стигайки до този извод неминуемо се натъкваме на третата криза, която бихме могли да дефинираме като развиваща се паралелно с икономическата и социалната, а именно, ПОЛИТИЧЕСКАТА. Ако се върнем на определението ни за криза, следва да си отговорим – в тази ситуация къде се крие острият недостатък?

В **демократията**. Или по-скоро в тоталното неразбиране на същността на демокрацията, очевидно от голям брой български граждани. Демокрацията се гради на набор от ценности и, без претенции за изчерпателност, ще спомена свобода на словото, право на частна собственост, право на глас. Последното е важно не само защото позволява на хората да избират, но и защото им дава възможността да бъдат избирани, т.е. дава им възможност да участват във формирането на политики, а не просто в тяхното осъществяване. Неосъзнаването на правата и задълженията, с които е свързан животът в държава с демократично управление, води до политическа криза.

В страната ни текат три процеса, вписващи се в дефиницията за криза. Въпреки че могат да бъдат обособени, те не са независими един от друг. До момента отбелязахме, че българите не са доволни от нивото на доходите си и стандарта на живот, не са доволни от обществото, в което живеят, от държавните институции и политическата система. Оказва се, че липсата на **удовлетвореност** е свързващото звено между трите разглеждани кризи. Това е и основният проблем, пред който всеки кандидат за изборен пост трябва да се изправи.

Избори!

Има множество начини за провеждане на избирателна кампания и множество начини за печелене на подкрепата на избирателите. В този смисъл много политици забравят, че отговорностите започват едва след приключването на изборите. По време на избирателната кампания всеки кандидат, независимо от длъжността, която желае да заеме, фокусира вниманието си върху определен спектър от проблеми и предлага съответните решения. В предизборната треска, обаче, е трудно да се прецени кои от тези решения са добри и кои – не, кои са осъществими и кои са просто инструмент за печелене на гласове.

За да бъде основателна и добре аргументирана една кандидатура, претендентът за поста трябва да покаже, че си дава сметка за кризите в българското общество. Той трябва да предприеме конкретни стъпки към преодоляване на дефицита на доверие, съществуващ в обществото и доказан от две независими изследвания, дефицита на демократичност и отрицателното отношение на хората към държавата и нейните институции и дефицита на финансов ресурс, който ни поставя в дъното на класацията на Европейския съюз. Това е трудна задача и едно от големите изкушения, пред които е изправен всеки кандидат, е да създаде впечатлението, че ситуацията е бързо и лесно поправима. Схващането, че сам по себе си изборът на дадено лице, партия или коалиция ще реши проблемите на страната, без да се изискват усилия от всеки един гражданин е илюзорно, вредно за обществото и подронва авторитета на демокрацията като система на държавно устройство.

Преодоляването на тройната криза в България безспорно изисква компетентни политици, които да предизвикат позитивни промени и да бъдат лидери, оправдаващи доверието на гражданите. Но има не по-малка нужда и от силен неправителствен сектор, който да е индикатор за едно активно и развито гражданско общество. Само така може да се преодолеят недоверието, егоизмът и крайният индивидуализъм, само така може да се създаде работеща система, в която гражданите уважават и спазват правилата, и същевременно вярват, че институциите са създадени, за да им помагат да разрешат проблемите си, а не обратното. Положителните промени ще настъпят при постоянен натиск както отгоре-надолу, така и отдолу-нагоре.

Изборите са един от инструментите, с които гражданите могат да си служат, за да предизвикат желаната от тях промяна. Важното в случая е те да оценят важноста му и да го използват по предназначение.

Бележки:

---

¹ Български тълковни речници: <http://www.t-rechnik.info/>; <http://rechnik.info/>; <http://talkoven.onlinerechnik.com/>.

² Данните са от документ „БВП по тримесечия за периода 1997-2010 г. след изчистване на влиянието на сезонните фактори”, публикуван на електронната страница на НСИ, 30.09.2010. За повече информация <http://www.nsi.bg/otrasal-eventbg.php?n=616&otr=10>

³ Статията е публикувана на 16.12.2010 в официалната електронна страница на изданието „The economist”. <http://www.economist.com/node/17722557>

⁴ По данни на НСИ, БВП на България е нараснал с 0,3% през второто тримесечие на 2011г.

⁵ Изследването „Благополучие и доверие – България в Европа?” е публикувано 2010 г., издателство „Изток-Запад”, съставители – проф. д.с.н. Николай Тилкиджиев и доц. д-р Лилия Димова. То представлява сравнителен анализ по Европейското социално изследване (ESS) – 2006/2009.

⁶ Изследването „Кризата на обществения живот в България в началото на XXI век” е публикувано в издание „Европейските ценности в днешното българско общество”, съставител Георги Фотев, Ун. Из. „Св. Климент Охридски”, София, 2009.

⁷ Резултатите, представени тук са крайните стойности на скала (1-10). Изборът на това представяне цели подчертаване на контраста между двете крайности.